

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Islamofóbny populizmus v straníckej politike

Islamophobic populism in party policy

Autor: Radoslav Štefančík

Email: radolist@yahoo.de

Abstract

The treatise outlines discussion about Islamophobic populism in Western Europe and it answers to the question whether there are now conditions for the emergence of this phenomenon in Slovakia. The consideration is based on the assumption that the low number of Muslim population and their relatively high degree of willingness to integrate into the autochthony society currently eliminate the possibility of creation of Islamophobic populism. The text is divided into three parts. First, the author explains the term populism and Islamophobia and then analyses the conditions for a potential rise of Islamophobia in the Slovak parties' policy.

Keywords

Islamophobia, political parties, populism, Slovakia

Úvod

Od druhej polovice osemdesiatych rokov 20. storočia pozorujeme v štátoch západnej Európy nárast popularity pravicových populistických strán (Hafez 2010: 17). Zatiaľ čo pôvodne šlo o formácie prítomné len v niektorých štátoch (Front National vo Francúzsku, Lega Nord v Taliansku, SVP vo Švajčiarsku, FPÖ v Rakúsku alebo Fremskrittspartiet v Nórsku), pričom v politologických kruhoch boli považované za subjekty

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

protestných voličov s dočasnou popularitou (Decker 2006: 9), postupne sa rozšírili aj do iných štátov. V rozpore s očakávaniami voličské preferencie pravicových populistických strán aj v súčasnosti naďalej rastú, alebo sa udržiavajú na vysokej úrovni. Zároveň možno súhlasiť s konštatovaním Thomasa Meyera (2005: 13), že kvôli „krízam vyplývajúcim z modernizácie a rovnako z problémov politických reprezentantov“, predstavuje populizmus dlhodobý fenomén politických systémov štátov Európskej únie.

Jedným z hlavných dôvodov úspechu populistických formácií je kritika artikulovaná na adresu prisťahovalcov (k štátom severnej Európy pozri napr. Havlík 2011). Dôkazmi sú volebné úspechy vyššie uvedených strán, ale v ostatných rokoch aj Pravých Fínov, Švédskych demokratov alebo Strany pre slobodu v Holandsku. Výrazný vplyv na vytvorenie negatívnych pohľadov európskych politických strán na prisťahovalcov, najmä po teroristických útokoch na civilné ciele v USA v septembri 2001, má rezervované až nepriateľské vnímanie islamu. Pravicoví populistí kritizujú prenikanie nových kultúrnych vzorcov správania do autochtónnych spoločností európskych štátov a neochotu moslimských prisťahovalcov rešpektovať právne, kultúrne a politické tradície západoeurópskych demokracií. Výstupy protimoslimsky orientovanej politiky sa prejavujú v návrhoch zakázať náboženské symboly islamu na verejnosti (burky, nikáby), alebo v protestoch proti výstavbe moslimských svätostánkov. Na ilustráciu, na konci roku 2009 sa pozornosť európskej verejnosti sústredila na švajčiarske referendum o zákaze výstavby minaretov. Napriek niektorým optimistickým predpovediam sa v novembri 2009 57,5 percenta Švajčiarov vyslovilo za zákaz výstavby minaretov (z pohľadu kantonálneho hlasovania 19 ½ kantonov za, 3 ½ proti), hoci na území Švajčiarska sú v súčasnosti postavené s minaretmi len tri mešity a jedno kultúrne centrum (Zürich, Ženeva, Winterthur a Wangen). Výsledky referenda vyvolali intenzívnu debatu o integrácii moslimov aj v iných krajinách západnej Európy (Rakúsko, Francúzsko, Taliansko, Holandsko). V Nemecku sa výsledok švajčiarskeho referenda objavil ako jeden z argumentov pre, resp. proti zavedeniu inštitúcie priamej demokracie v diskusii o zavedení ľudových hlasovaní na spolkovej úrovni. Švajčiarskym ľudovým hlasovaním sa nechal inšpirovať aj

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

protimoslimsky naladený politik Geert Wilders a veřejne požiadal o vypísanie podobného referenda aj v Holandsku.

Nasledujúci text má ambíciu predstaviť problematiku islamofóbného populizmu v odbornej diskusii v západnej Európe a odpovedať na otázku, či aj v podmienkach Slovenska sú identifikovateľné znaky tohto fenoménu. Otázky spojené s integráciou moslimov sú v západnej Európe prirodzenou súčasťou aktuálnych diskusií medzi politickými stranami. Otázne ale je, ako je táto téma artikulovaná v Slovenskej republike, teda v štáte v ktorom, na rozdiel od krajín západnej Európy, žije len malá moslimská komunita. Text je založený na domnienke, že islamofóbny populizmus vzniká v podmienkach západoeurópskych štátov preto, že v štáte žije vysoký počet moslimských prisťahovalcov, ktorí nie sú v spoločnosti hostiteľskej krajiny dostatočne integrovaní. Samotný počet moslimov preto nie je primárnym faktorom vyvolávajúcim islamofóbny populizmus, dôležitá je ochota alebo neochota moslimov prispôbiť sa zvykom a tradíciám hostiteľskej spoločnosti a byť úspešný alebo neúspešný na trhu práce. Nie celkový počet moslimov, ale miera ich integrácie bude preto rozhodujúca pre vznik protimoslimských tendencií medzi autochtónnym obyvateľstvom. V tomto kontexte je potrebné vnímať aj tento text. V článku vychádzam z predpokladu, že nízky počet cudzincov žijúcich na Slovensku by mohol byť tým bazálnym predpokladom, prečo táto téma ostáva na pokraji záujmu verejnej diskusie. Takýto pohľad by však mohol viesť k zjednodušeným tvrdeniam. Z tohto dôvodu preto nie je vhodné vychádzať len z kategórie celkového počtu moslimských prisťahovalcov, ale predovšetkým z ich ochoty integrovať sa. V tomto kontexte je článok postavený na predpoklade, že moslimovia z radov prisťahovalcov sú na Slovensku úspešne integrovaní, sú ochotní akceptovať domácu kultúru, tradície a právny systém. Na Slovensku tak nie sú vytvorené dostatočné predpoklady na to, aby islamofóbny populizmus dostatočne oslovil širokú verejnosi. Politické strany preto neartikulujú túto tému ako súčasť svojich programových priorít, aj keď pod vplyvom udalostí mimo hraníc Slovenskej republiky sa k téme islam a moslimovia objavujú spravidla izolované vyjadrenia nesúce rezervovaný až negatívny význam.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Napriek na prvý pohľad nespochybniteľnému predpokladu, že nízky počet moslimov žijúcich na Slovensku a ich pomerne vysoká miera ochoty integrovať sa momentálne eliminujú možnosti vzniku islamofóbného populizmu, netreba diskusiu o protipristaňovaleckých stranách a islamofóbných tendenciách úplne zavrhnúť ani na Slovensku (pozri napr. Moreno 2010). Počet pristaňovalcov (vrátane moslimov) rastie aj v Slovenskej republike a členstvo v Európskej únii a rast životnej úrovne sú dôležitými pull faktormi pokračujúcej medzinárodnej migrácie obyvateľov tretích krajín, vrátane obyvateľov moslimského vierovyznania. Diskusia o typoch pristaňovalcov, ktorými by vláda riešila niektoré ekonomické alebo demografické problémy, neobchádza ani Slovenskú republiku. Na ilustráciu, vyjadrenie ministra vnútra Daniela Lipšica z Kresťanskodemokratického hnutia (KDH) z leta 2010, že Slovenská republika môže prijať pristaňovalcov na riešenie výpadkov na trhu práce, ale títo musia pochádzať z kultúrne príbuzných štátov, svedčí o skutočnosti, že kritické prejavy na adresu vyznávačov islamu, aj keď v oveľa nižšej intenzite a bez otvorených znakov rasizmu a xenofóbie, sú prítomné aj vo verejnej diskusii na Slovensku.

Znaky moderného populizmu

Ak sa dnes na Slovensku hovorí o populizme, spravidla sa ním myslí politika Jána Ľuptáka, Róberta Fica, Vladimíra Mečiara alebo Jána Slotu (Mesežnikov 2008). Ak by sme pripustili, že na Slovensku existujú len títo štyria populisty, nazerali by sme na politiku príliš obmedzene. Populizmus je v menšej či väčšej miere pracovnou metódou politických strán naprieč straníckym spektrom a neobchádza žiadnu zo strán s vysokou podporou vo verejnosti. Avšak na konštatovanie, že využívanie populizmu nie je identifikované len u krajne pravicových strán, ale zasahuje tak ľavicové, ako aj pravicové strany, v niektorých prípadoch aj stranícke formácie ukotvené v tradičných európskych nadnárodných straníckych zoskupeniach rôznych ideových smerov, nám postačí ostať pri štyroch vyššie menovaných politikoch. Čo majú spoločné? Orientujú (alebo orientovali) stranícku politiku primárne na nižšie až stredné socioekonomické vrstvy, mimoriadne ostro kritizujú

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

rozhodnutia politických súperov, predstavujú jednoduché a zároveň radikálne riešenia na zložité problémy, v komunikácii s voličmi používajú v rôznej miere expresívne vyjadrenia, televíziu využívajú ako hlavný komunikačný kanál a ich pozícia v straníckej hierarchii (s výnimkou niekdajších skúseností Jána Slotu) je neotrasiteľná, pretože viažu na seba podstatnú časť voličov strany. Spoločným atribútom všetkých štyroch politikov, aj keď v rôznej intenzite, bol (je) sociálny nacionalizmus a z neho prameniaca negatívne artikulovaná politika voči maďarskej menšine. Jednoduché riešenia (najmä SNS a Smer-SD) artikulujú aj pri otázke riešenia problémov neprispôsobivých Rómov. Napríklad v roku 2000 vyvolal pozornosť návrh tzv. farmárskeho zákon z dielne Smeru-SD. Podľa tejto normy sa mali zaviesť tvrdšie postihy za krádeže poľnohospodárskych plodín. Robert Fico dokonca presadzoval prijatie možnosti použiť nástroj osobnej obrany (vlastnej zbrane) pri ochrane osobného majetku. Potrebu prijať zákon predseda Smer-SD zdôvodňoval vysokou rómskou kriminalitou (Marušiak 2006). Oveľa vulgárnejšie prezentuje svoj pohľad na Rómov Slovenská národná strana. Napr. začiatkom septembra 2011 sa na svojom webovom portáli prezentovala SNS rozhovorom so svojim predsedom Jánom Slotom, v ktorom na adresu Rómov okrem iného povedal: „*SNS už prezentovala návrhy na riešenia. Ideálne by bolo, keby sa vytvoril nejaký samostatný štátny útvar, kde by sa toto etnikum mohlo uplatniť, pretože len oni si najlepšie vzájomne rozumejú. Nikde na svete, kde kočujú, nezapadli do komunit štátotvorných národov*“ (SNS 2011a).

Metódy oslovovania a mobilizácie elektorátu s vyššie uvedenými charakteristikami nachádzame aj u populistických stranách v západnej Európe, avšak s niekoľkými obsahovými rozdielmi. Ani jedna zo štyroch uvedených slovenských formácií sa nedá charakterizovať ako euroskeptická, hoci euroskepticizmus je jedným z atribútov pravicových populistov na západ od českých hraníc. Dôležitý rozdiel identifikujeme aj v postoji k menšinám. V súčasnej západnej Európe len zriedkavo nájdeme stranícku formáciu s účasťou v národnom parlamente, ktorá by svoju politiku primárne orientovala proti občianskym právam vlastných autochtónnych menšín. Rakúska FPÖ síce patrí medzi strany s rezervovaným postojom k slovinskej menšine v Korutánsku, tento však nie je

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

artikulovaný ako programová priorita strany. Autochtónne menšiny (Slovákov, Čechov, Rómov, Chorvátov a Slovincov) dokonca považujú za „obohatenie a integrovanú súčasť Rakúska a štátotvorného národa“ (FPÖ 2011). Ak je stranický populizmus západoeurópskych pravicových strán zameraný proti národnostným alebo etnickým menšinám, spravidla ide o nové menšiny vytvorené v priebehu druhej polovici 20. storočia imigráciou obyvateľov zo štátov mimo Európskej únie.

Populizmus je však oveľa širší pojem, než bolo doteraz načrtnuté. Nezahŕňa len súvislosti uvedené v predchádzajúcich odsekoch, ale rovnako rôzne ideové smery, koncepty, politické ciele a metódy politickej komunikácie. Prívlastkom populistický sú označované rôzne hnutia, režimy, strany, ako aj ich vodcovia v rôznych častiach sveta v rozličných historických súvislostiach. Z dôvodu rozmanitosti konotácií spojených s populizmom považujem za dôležité poukázať na hlavné znaky moderných populistických formácií. Hartleb (2006: 108-109) rozoznáva štyri úrovne populizmu:

- a) Na technickej úrovni je populizmus definovaný ako zjednodušený štýl politiky orientovaný na verejné artikulovanie želaní „ľudu“.
- b) Na obsahovej úrovni sa populizmus prejavuje v kritických stanoviskách voči existujúcemu vládnemu establišmentu a fixuje sa v prvom rade na témy schopné mobilizovať elektorát (sociálna demagógia, antiamerikanizmus, antiimigračná politika; v prípade Slovenska je obľúbenou témou odpor voči privatizácii a zachovanie štátneho vplyvu v tzv. „strategických podnikoch“ – napr. plynárňach, elektrárňach, železniciach, leteckej doprave a pod.).
- c) Personálna dimenzia populizmu vyjadruje prítomnosť centrálnej charismatickej osobnosti, od ktorej je odvodená popularita celej strany.
- d) A napokon, mediálna úroveň je vyjadrená v intenzívnom využívaní prostriedkov masovej komunikácie.

Nejednoznačnosť pojmu populizmus sa prejavuje v rôznych interpretáciách jeho

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

významu. Niekedy je naň zjednodušene nazerané ako na slabšiu verziu extrémizmu, hoci viacerí autori upozorňujú na rozdiely medzi oboma pojmami. Podľa Hartleba, „ak niekto považuje populizmus a extrémizmus za synonymá, robí buď vedomú alebo nevedomú chybu, pretože populizmus nemusí mať antidemokratické a protiústavné tendencie“ (Hartleb 2006: 143). Aj demokrat môže byť populistom a naopak, extrémizmus môže existovať bez prejavov populizmu. Pri definovaní rozdielov medzi populizmom a extrémizmom sa do úvahy berú faktory ako príčiny a okolnosti vzniku, ideológia, spôsob vystupovania a organizačné aspekty (Kohlstruck 2008: 212). Kohlstruck (2008: 224) vidí rozdiel medzi populistami a extrémistami najmä v postojoch k politickému systému. Zatiaľ čo extrémistické strany sú charakteristické svojim antisystémovým postojom, populistické formácie sú zamerané len proti vládnucim politickým stranám. Hoci možno súhlasiť s odmietnutím nazerania na extrémizmus a populizmus ako na synonymá, nemožno obsahovo podobný význam populizmu úplne zamietnuť pri výraze radikalizmus. Strany s protipristašovačskou tematikou sú u viacerých autorov (Mudde 2006, Williams 2010) zaradené do kategórie „pravícovo radikálnych“, aj keď nejde o pravidlo, čo len dokazuje rozličné nazeranie na oba pojmy. Zjednodušený, ale pritom jasný prístup k praktickému rozlišovaniu extrémistov od radikálov predstavuje Josef Smolík, podľa ktorého atribút extrémizmu určuje súdna zložka štátnej moci (Smolík 2011: 102). Podľa načrtnutej charakteristiky teda môžeme konštatovať, že súčasní pravícoví populisté, resp. pravícoví radikáli akceptujú existujúci politický systém, v niektorých štátoch sa podieľali alebo podieľajú na vykonávaní štátnej moci (Rakúsko, Švajčiarsko, Slovensko, Maďarsko) alebo potichu podporujú vládnu koalíciu (Nórsko, Holandsko). Obsahom tohto článku však nie je skúmať rozdiely medzi populizmom, radikalizmom a extrémizmom, preto sa tomuto problému ďalej nevenujem.

Podľa Tima Spiera sú populistické strany produktom modernizácie spoločnosti, ktorá je sprevádzaná rýchlymi sociálnymi zmenami. Produktom zmien je rozdelenie spoločnosti na „vítazov a porazených“ (Spier 2006: 36), pričom je dôležité vysvetliť, že byť porazeným ešte neznamena reálnu stratu ekonomických alebo iných istôt. „Dôležitý je

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

pocit, ktorý plynie z orientácie na určité hodnoty“ (Decker 2006: 14). S podobnou dichotomickou schémou členenia elektorátu, tentokrát v prípade bývalých krajín socialistického bloku, sa stretávame aj u brnenského politológa Lubomíra Kopečka. Kopeček (2005) v podmienkach slovenského stranického systému rozlišuje víťazov a porazených socioekonomickej transformácie pri definovaní konfliktnej línie deliacej stranické spektrum na ľavicu a pravicu. Obyvatelia kritickí voči rýchlej systémovej zmene po novembri 1989 sú voliči spravidla ľavicových alebo nacionálne orientovaných strán, ktoré spĺňajú atribúty populistických formácií. Naopak, prívrženci rýchlych socioekonomických zmien volia väčšinou pravicové konzervatívne orientované strany alebo liberálov. Aj u nich sa stretáme s prvkami populizmu (napr. populárny sľub SDK o dvojnásobných platoch z roku 1998), tieto však nedosahujú charakter a intenzitu ľavicových alebo nacionalistických strán.

Populistické formácie sú teda reprezentantom „porazených“, ktorí nedokážu dostatočne reagovať na rýchlo sa meniace životné podmienky v súčasnom globalizovanom svete. Podľa Deckera (2006) má náklonnosť porazených k populistickým subjektom v západnej Európe ekonomické, kultúrne a sociálne dôvody. V ekonomickej oblasti postupné odbúravanie sociálnych istôt zväčšilo nožnice medzi chudobnými a bohatými. V kultúrnej oblasti sa sociálne zmeny globalizovaného sveta prejavili v náraste počtu migrantov, čoho dôsledkom je zmena pôvodne homogénnych národov v multietnické a multinárodné spoločenstvá. „Konfrontácia s cudzincami je časťou autochtónnej spoločnosti vnímaná ako strata tradičnej identity“ (Decker 2006: 14). Napokon sociálna neistota a odcudzenie vedú k tomu, že niektorí obyvatelia sa súčasnou politickou elitou necítia dostatočne reprezentovaní. Prejavujú sa u nich sympatie so stranami, ktoré predstavujú jednoduché riešenia na vážne a dlhodobo neriešené problémy.

Univerzálnym znakom populistov v západnej i strednej Európe je programová „orientácia na ľud a obyčajného človeka“ (Spier 2006: 37). Slovo „ľud“ napokon tvorí jadro latinského výrazu *populus*. „Ľud“ je osobitnou kategóriou politickej komunikácie. Je vnímaný ako homogénna masa bez vnútorných rozdielov. Sociálne izolovaným osobám

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

tak populisté poskytují „pocit náležitosti a sociální identity“ (Spier 2006: 37). V tomto kontexte je potřebné dodat, že pod výrazem „lud“ sa vníma domáce obyvateľstvo, ktoré je ohrožované z vonku i z vnútra. Nepriateľ, reálny alebo fiktívny, hrá dôležitú úlohu pri zdôvodňovaní politických rozhodnutí. Vnútorňý nepriateľ „ľudu“ a obyčajného človeka je stelesnený v politických oponentoch populistov, pričom nemusí ísť výlučne o vládnuce skupiny. Predpokladá sa totiž aj prípad, že populisté môžu byť pri moci a v takomto prípade k vnútorným nepriateľom patria opozičné strany, alebo dokonca partneri z vládnej koalície (ako napríklad v prípade Švajčiarska).

Ďalšieho významného vnútorného nepriateľa predstavujú skupiny, ktoré narúšajú národnostnú alebo etnickú integritu „ľudu“. V tomto kontexte sú za tradičných nepriateľov považovaní prisťahovalci. Nielenže sú nositeľmi iných kultúrnych tradícií, ale v slovníku populistov sú znázorňovaní ako konkurencia na trhu práce s dopadom na rast nezamestnanosti domáceho obyvateľstva. Obavy z imigrácie vyvstávajú aj z názoru štatistických úradov o vyššej natalite imigrantov z radov moslimov a postupnom vymieraní pôvodného obyvateľstva (Ash 2007). V imigrácii nie je identifikovaný len vnútorný nepriateľ, ale vystupuje aj v pozícii vonkajšieho nepriateľa, ak sa o nej uvažuje v rovine potenciálneho nebezpečenstva. Tento predpoklad je posilnený, ak sa na migrantov nazerá ako na vyznávačov odlišného náboženstva, spravidla islamu, ktorí nie sú schopní ani ochotní prispôbiť sa európskym tradíciám, čoho dôsledkom je vytváranie uzavretých prisťahovaleckých komunit vo veľkých mestách.

Okrem medzinárodnej migrácie vonkajšie nebezpečenstvo ľudu, a v prípade Slovenska táto téza platí priam učebnicovo, predstavuje politika susediaceho štátu, ktorý je v domácej mytológii kvôli zlým bilaterálnym vzťahom, prevažne s koreňmi v minulosti, predstavovaný ako tradičný nepriateľ národa. Negatívne ladená rétorika zameraná na fiktívneho nepriateľa z Maďarska, ako aj na politických reprezentantov maďarskej menšiny zo Strany maďarskej koalície a zo strany Most-Híd, je dôležitým faktorom mobilizácie elektorátu slovenských populistických formácií. Slovenskí populisté kritizujú politické strany maďarskej menšiny kvôli ich údajnému záujmu o včlenenie južného Slovenska do

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Maďarskej republiky, hoci samotní obyvatelia maďarskej národnosti takýto politický cieľ neartikuluju a dokonca vyjadrujú lojalitu voči Slovenskej republike ako štátu, v ktorom žijú (Macháček 2011).

Pri charakterizovaní súčasných európskych populistických formácií netreba zabudnúť, že ich významnou črtou je charizmatická osobnosť vo vedení strany (Spier 2006). Populista sa v argumentácii opiera o vôľu verejnej mienky, problém definuje zväčša čierno-bielo, vysmieva sa zo svojich politických oponentov a využíva strach obyvateľov z prípadných socioekonomických zmien. Na prezentáciu svojich vízií intenzívne využíva masmédiá, predovšetkým televíziu, je dobrým rečníkom, pričom sa štylizuje do úlohy človeka, ktorý rozumie potrebám ľudí. Málokedy alebo takmer vôbec nepriznáva svoje chyby. Zodpovednosť za osobné zlyhania alebo zlyhania vlastnej strany dokáže preniesť na politických oponentov, prípadne na politických partnerov v koalícnej vláde. Vytvára tak dojem vlastnej nenahraditeľnosti, ktorému uveria nielen voliči, ale aj členovia strany. Predstavuje kľúčovú osobu v straníckej hierarchii, pretože od predsedu alebo inej vysokopostavenej osoby vo vedení (napr. kantonálny predseda zürišskej SVP Christoph Blocher) sú odvodené voličské preferencie a volebný úspech celej strany.

Islamofóbia – pokus o vymedzenie

Jednou z obsahových priorít súčasných západoeurópskych populistických formácií je kritika vyjadrovaná na adresu moslimskej komunity. Podľa odhadov dnes žije v západoeurópskych štátoch (EU-15, Švajčiarsko a Nórsko) viac ako 18 miliónov moslimov. Viac než jeden milión žije vo Francúzsku (4.704.000), Nemecku (4.119.000), Veľkej Británii (2.869.000), v Taliansku (1.583.000) a v Španielsku (1.021.000). V percentuálnom vyjadrení vo vzťahu k počtu domáceho obyvateľstva dominuje Francúzsko (7,5 percent), Belgicko (6,0 percent), Rakúsko a Švajčiarsko (po 5,7 percenta). Počet moslimov má v Európe aj naďalej rásť. V roku 2030 majú viac ako jednu desatinu populácie tvoriť vo Francúzsku (10,3 percent) a v Belgicku (10,2 percent), takmer desaťpercentnú hranicu majú dosiahnuť aj vo Švédsku (9,9 percent) (The Pew Research

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Center's Forum on Religion & Public Life 2011).

Muslimovia prichádzali do západnej Európy (odhliadnuc od tatárskej a osmanskej expanzie) vo väčšom počte prevažne po druhej svetovej vojne ako lacná pracovná sila, od sedemdesiatych rokov ako rodinní príslušníci usadených pracovných migrantov a napokon, od osemdesiatych rokov aj ako utečenci z politicky nestabilného regiónu Blízkeho východu a afrických štátov a napokon v deväťdesiatych rokoch v dôsledku občianskej vojny aj z bývalej Juhoslávie (Lenč 2011). Ekonomickými migrantmi riešili vlády v západnej Európe výpadok pracovníkov v profesiách, ktoré si nevyžadovali vyššiu kvalifikáciu. Hoci po vypuknutí ropnej krízy v roku 1973 zaviedli reštrikčný imigračný kurz, počet prisťahovalcov sa im už nepodarilo znížiť. Vyššia životná úroveň, ekonomická prosperita, vyššia miera slobody i právo na zlúčenie rodiny garantované Radou Európy predstavovali dôležité faktory priťahovania ďalších migrantov. Keďže sa vládám v západnej Európe dodnes nepodarilo kompenzovať ekonomické výhody zamestnávania lacných pracovníkov zo zahraničia, prinášajú štatistici aj naďalej údaje, koľko ekonomických migrantov potrebujú na riešenie výpadkov na pracovnom trhu, alebo koľko migrantov potrebujú jednotlivé spoločnosti na riešenie otázok spojených s negatívnym demografickým trendom a z toho plynúcich ťažkostí v solidárnych dôchodkových systémoch. Ústretové imigračné politiky tak v priebehu niekoľkých desaťročí zmenili charakter pôvodne prevažne homogénnych západoeurópskych spoločností na spoločnosti ľudí rôznych národností, etník a náboženstiev.

Vysoký počet cudzincov a sprievodné problémy spojené s ich integráciou sa odrazili v prenikaní témy imigračnej a integračnej politiky do verejných diskusií. Keďže určité skupiny prisťahovalcov sa v západných spoločnostiach začali vnímať ako problém (Tränhardt 2003), kritizovať vládu za neúspechy v týchto oblastiach verejnej politiky sa stalo úspešným nástrojom na zvyšovanie svojich preferencií. Jozef Lenč adresátov kritiky pomenúva priamo: „Pohľad Európanov na islam a ním vymedzené usporiadanie spoločenských vzťahov je dlhodobou kritický. Ak nie nepriateľský, tak v rovine latentnej či viditeľnej nedôvery“ (Lenč 2008: 48). Negatívny pohľad a určite aj vyššia miera nedôvery

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

nemoslimských obyvatelov smerom k moslimom sa zintenzívnila najmä po teroristických útokoch v USA (september 2001), Madride (marec 2004), Londýne (júl 2005), ako aj po zavraždení holandského režiséra Thea van Gogha v novembri 2004. V pomerne krátkom čase tak západná civilizácia bola vystavená niekoľkým tragickým udalostiam s výraznou rezonanciou na vývoj verejnej mienky v otázke vzťahu k islamu a moslimom.

Protimoslimsky zamerané správanie domáceho obyvateľstva a jeho odraz v politike stranických subjektov napokon prenikli aj do výskumu spoločensko-vedných disciplín. Na označenie negatívneho, až agresívneho postoja k islamu a jeho vyznávačom sa začalo používať niekoľko výrazov. V nemeckom jazyku sa v tomto kontexte používajú: *Antiislamismus*, *Islamfeindlichkeit* (nepriateľstvo voči islamu), *Islamophobie* alebo *Antimoslimismus*. Autori sa však zhodujú (Hafez 2010), že je potrebné rozlišovať medzi postojom k islamu a moslimom, ktorý má historické korene v stredovekých náboženských konfliktoch a strachom z islamu vychádzajúci z medzinárodnej migrácie pracovných síl a politických utečencov od druhej polovice 20. storočia a predovšetkým z odporu i strachu pred militantnými náboženskými fanatikmi. Aj keď sa stretieme s používaním uvedených termínov na úrovni synonym, na označenie rezervovaného až negatívneho postoja nemoslimov k moslimom v tomto príspevku používam pomenovanie islamofóbia, pretože ostatné tri výrazy sú sémanticky spojené s prejavom väčšej agresivity voči moslimom, ktorá na Slovensku zatiaľ nie je identifikovateľná ako pravidelne sa opakujúci a vo verejnosti rozšírený jav. *Antiislamismus* alebo *antimoslimismus* príponou *izmus* vyvolávajú spojitosť s premyslenou a cielenou kampaňou alebo dokonca politickou doktrínou a nepriateľstvo voči islamu (*Islamfeindlichkeit*) už priamo navodzuje manifestáciu negatívneho až agresívneho správania domáceho obyvateľstva k príslušníkom odlišného náboženstva.

Avšak ani pri definovaní termínu islamofóbia sa nestretneme s jednoznačným konsenzom. Nejednoznačnosti sa prejavujú už pri hľadaní jeho pôvodu. Podľa oxfordského slovníka bol prvýkrát použitý v roku 1991 v časopise *Insight*, iné zdroje uvádzajú už rok 1925 a pôvod z Francúzska, aj keď v úplne odlišnom význame,

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

ale stretne sa s ním aj v kontexte s iránskou revolúciou a odmietavým postojom moslimských žien nosiť hidžáb (Allen 2009). V prípade slovenského (i českého) jazyka ide o neologizmus, používaný v početnej miere redaktormi zahraničného spravodajstva v spojitosti s volebnými úspechmi západoeurópskych pravicových populistických formácií. Patrí rovnako do slovníka autorov publikujúcich na portáli slovenskej islamskej nadácie (islamweb.sk), ale preniká aj do slovníka českých a slovenských autorov zaoberajúci sa výskumom moslimov (napr. Topinka 2007). Má však aj svojich kritikov, ktorí mu vyčítajú najmä to, že ho často používajú militantní islamisti vo svojich verejných vyhláseniach ako výrazový prostriedok na označenie otvoreného nepriateľstva západného sveta voči islamu (Hafez 2010), aby tak ospravedlnili vlastné agresívne konanie voči nemoslimom. Navyše toto kompozitum obsahuje slovo fóbia, ktoré v medicínskom jazyku označuje iracionálny a dlhodobo pretrvávajúci strach z predmetov, ľudí, činností, situácií a pod., čo môže vyvolávať pochybnosti, či negatívny názor na islam a moslimov je skutočne založený na strachu alebo skôr na inej ľudskej emócii. Čo je však podstatné, fóbia sa nerovná nepriateľstvu. Strach je možné mať aj bez toho, aby bol v človeku vytvorený pocit nepriateľstva. Aj vzťah k islamu môže byť založený na strachu, ak je ovplyvnený jednostrannými predstavami o militantných moslimoch, nútenom podriadení žien mužom, vynášaní brutálnych rozsudkov nad ženami kvôli údajnej nevere alebo o poškodzovaní genitálií maloletých dievčat. Iracionálnu podobu tento strach nadobúda vtedy, ak sa cez tieto predstavy vnímajú všetci moslimovia.

Na čom sa určite možno zhodnúť, je polysémantický charakter slova islamofóbia. Islam sa totižto v programových výstupoch pravicových populistov chápe často ako jednoliaty celok bez snahy o vnútornú diferenciáciu. Pod jedným slovom islam sú tak vnímaní príslušníci rôznych rás, predstavitelia rôznych kultúr i civilizácií, pôvodom z rôznych štátov a kontinentov, rôznych vnútorných náboženských smerovaní (sunniti, šiiti), rôznej religiozity (pasívni, umiernení, radikáli). Navyše, islam v očiach kritikov nemá len kultúrnu alebo náboženskú dimenziu, na islam je nazerané aj ako na politickú ideológiu. Z vnímania islamu ako celku vyplývajú rôzne kontexty islamofóbie. Britský

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

nezávislý think-tank The Runnymede Trust so zameraním na výskum politiky predstavil štyri dimenzie islamofóbie (pozri schéma 1): na úrovni predsudkov, násilia, sociálnej exklúzie a diskriminácie. Predsudky nemoslimov voči islamu zhrnul do nasledovných bodov:

- islam je statický monolitický celok bez ochoty prispôbiť sa moderným trendom západnej civilizácie,
- islam nemá ciele a hodnoty spoločné s inými kultúrami,
- islam je v porovnaní so západným kresťanstvom podradným náboženstvom – barbarský, primitívny, sexistický a iracionálny,
- islam je násilnícky, ohrozujúci medzinárodnú bezpečnosť a podporujúci terorizmus,
- islam je politickou ideológiou využívanou na politické a vojenské ciele,
- o kritike islamu smerom k západným hodnotám sa nediskutuje,
- nepriateľstvo voči islamu je využívané ako argument na ospravedlnenie diskriminačných praktík voči moslimom a vylúčenia moslimov z väčšiny spoločnosti,
- nepriateľstvo voči moslimom sa považuje za niečo prirodzené a normálne (The Runnymede Trust 1997).

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Schéma 1: Islamofóbia podľa The Runnymede Trust

Zdroj: Runnymede Trust, The (1997): *Islamophobia: a challenge for us all*. The Runnymede Trust.

Spojením oboch predstavených pojmov – populizmu a islamofóbie – prichádzame k vymedzeniu špecifického obsahu populistickej politiky, ktorá je založená na zvýrazňovaní rozdielov medzi domácim obyvateľstvom európskych štátov s kresťansko-židovskou tradíciou a islamom. Islamofóbná politika je založená na predsudkoch, obavách, dokonca až odpore voči náboženským, kultúrnym a sociálnym zvyklostiam moslimov. Dištancovanie od islamu sa môže prejavovať v rôznej intenzite: od latentných predsudkov a negatívnych stereotypov až po otvorené násilie. Prejavuje sa najmä v krajinách s vysokým počtom moslimov, ale nevyhýbajú sa mu ani populisty v ostatných krajinách. V tomto kontexte vyvstáva otázka, či je islamofóbný populizmus prítomný (aspoň v latentnej forme) aj na Slovensku, aj napriek pomerne malej komunite moslimov.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Integrácia moslimských prisťahovalcov na Slovensku

Slovenská republika nepatrí medzi klasické prisťahovalecké krajiny (napr. Francúzsko, Švajčiarsko, Nemecko) ani medzi štáty s pomerne novou skúsenosťou s vyšším počtom imigrantov (Česká republika). Na konci roku 2009 žilo na Slovensku 62.887 prisťahovalcov, pričom 38.717 pochádzalo zo štátov Európskej únie (Štatistický úrad 2011). Z pohľadu na najčastejšie zdrojové krajiny (tabuľka 1) vyplýva, že prisťahovalci na Slovensko od vstupu do Európskej únie prichádzajú hlavne z európskych štátov. Na rozdiel napr. od českého, nezverejňuje slovenský štatistický úrad každomesačné údaje o počtoch cudzincov s akýmkoľvek tolerovaným pobytom. Z tohto dôvodu sa náboženská štruktúra prisťahovalcov uvádza len orientačne. Podľa odhadov žije na Slovensku cca 5.000 moslimov, pričom v tomto počte sú zahrnutí aj domáci konvertiti. Pew Forum (2011: 162) uvádza len 4.000, ale presnejšie číslo by mali priniesť výsledky sčítania obyvateľstva z roku 2011.

Prítomnosť moslimov na Slovensku nemá dlhú tradíciu. Príchod na Slovensko sa u väčšiny moslimov viaže prevažne s obdobím po roku 1990. Pred rokom 1990 ich malo na Slovensku žiť menej ako 1.000 (Pew Forum 2011).

Tabuľka 1: Najdôležitejšie zdrojové štáty prisťahovaných cudzincov v rokoch 2004-2008

2004		2005		2006		2007		2008	
ČR	987	ČR	1144	ČR	1164	Rumunsko	2465	Rumunsko	2133
Ukrajina	335	SRN	742	SRN	674	ČR	1178	ČR	1405
SRN	333	Rakúsko	325	Poľsko	644	Nemecko	733	Maďarsko	924
Rumunsko	325	Poľsko	311	Maďarsko	342	Maďarsko	570	Nemecko	902
Srbs-ČH	276	Ukrajina	251	Rakúsko	317	Bulharsko	520	Poľsko	394

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Pre vznik islamofóbie sú dôležité dva faktory: charakter procesu integrácie moslimského obyvateľstva a z neho plynúci pohľad domácej verejnosti na moslimov. Ak sa moslimovia nevedia prispôbiť zvykom a tradíciám autochtónnej spoločnosti, existuje vyššia pravdepodobnosť vzniku islamofóbnych tendencií. Tento článok je postavený na predpoklade, že moslimovia žijúci na Slovensku sa do spoločnosti integrovali úspešne. Túto tézu potvrdzujú výsledky vlastného kvalitatívneho výskumu autora vo forme individuálnych rozhovorov uskutočneného na konci roku 2009 s 58 prisťahovalcami žijúcimi na Slovensku minimálne jeden rok. Z výskumu nevyplývajú vážnejšie problémy v procese integrácie obyvateľov moslimského vierovyznania (viac Štefančík 2010a), aj keď na druhej strane treba zdôrazniť, že Slovenská republika má spomedzi krajín Európskej únie jednu z najhorších integračných politík (MIPEX 2011). Z analýzy individuálnych rozhovorov vystupujú do popredia štyri relevantné skupiny prisťahovalcov: imigranti s príchodom na Slovensko pred systémovou zmenou v roku 1989, vojnoví a politickí utečenci, pracovní migranti a prisťahovalci za účelom zlúčenia rodín. Žiadna skupina nebola vytvorená podľa príslušnosti k nejakému náboženstvu, pretože ani u jedného respondenta neboli identifikované prekážky v integrácii, ktoré by vyplývali z odlišnej konfesionalnej príslušnosti. Náboženstvo je moslimami vnímané ako osobná záležitosť, praktizujú ho prevažne v súkromí, alebo navštevujú modlitebne v hlavnom meste. Z vyjadrení respondentov moslimského vierovyznania vyplynula len sporadická kritika kvôli nerešpektovaniu ramadánu domácimi zamestnávateľmi. Moslimovia s príchodom na Slovensko ešte pred rokom 1989 sa prevažne vedú prispôbiť tradíciám slovenskej spoločnosti. Náboženské sviatky domácej spoločnosti spravidla oslavujú spoločne, vlastné tradície dodržia v súkromí. Pravidelné modlenie v spoločnej modlitebni alebo individuálne počas dňa, odmietanie bravčového mäsa a alkoholu, dôraz na hodnotu vzdelania, úcta k rodičom a vytváranie pevnejších rodinných väzieb nepatria medzi podmienky priečiace sa kultúre domácej spoločnosti, skôr naopak, v niektorých prípadoch môžu slúžiť ako pozitívny príklad pre domáce obyvateľstvo.

Úspešná integrácia moslimov vyplýva z niekoľkých skutočností. Moslimovia

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

s príchodom na Slovensko ešte pred rokom 1989 imigrovali najmä kvôli vzdelaniu, aj preto im bola poskytnutá pomoc pri výučbe jazyka domácej spoločnosti. V súčasnosti disponujú štátnym občianstvom, ktoré je predpokladom aktívnej politickej participácie. Keďže primárnym dôvodom imigrácie bolo získanie vysokoškolského vzdelania, zastávajú v súčasnosti vysokokvalifikované pracovné pozície (v zdravotníctve alebo v technických odboroch). Niektorí samostatne podnikajú, čím vytvárajú pracovné pozície pre svojich príbuzných, krajanov i domáce obyvateľstvo. Integrovať do spoločnosti moslimov z tejto skupiny pomohla najmä skutočnosť, že životných partnerov si našli väčšinou medzi Slovenkami (medzi moslimami z radov prisťahovalcov prevažujú muži). Ďalším dôležitým faktorom úspešnej integrácie prisťahovalcov z radov moslimov je národnostný pôvod. Mnoho moslimov s príchodom na Slovensko po roku 1989 pochádza z krajín bývalej Juhoslávie, teda zo štátov s podobnou historickou skúsenosťou ako Československo a vyššou mierou sekularizácie než v krajinách juhozápadnej Ázie alebo severnej Afriky.

Spomedzi moslimov žijúcich na Slovensku najmenej integrovaní sú žiadatelia o azyl. Keďže Slovenská republika má jednu z najprísnejších azylových politik, mnohí z nich žijú dlhodobo na Slovensku len na základe inštitútu doplnkovej ochrany. Mnohí neovládajú dostatočne štátny jazyk, ktorý je považovaný za primárny predpoklad úspešnej integrácie. Na rozdiel od nových prisťahovalcov, staršiu vlnu tvorili prevažne študenti. Ovládanie slovenského jazyka bolo predpokladom na dosiahnutie primárneho cieľa migrácie i podmienkou nadviazania intenzívnejších sociálnych vzťahov s domácimi obyvateľmi. Prostredníctvom jazyka cudzinci spoznávajú históriu, geografiu, tradície, kultúru cieľovej krajiny a v neposlednom rade právny systém a po systémovej zmene v roku 1989 aj hodnoty parlamentnej demokracie. Jazyk je dominantným faktorom pre vytváranie pocitu spolunáležitosti k určitej skupine. Nedostatočné znalosti jazyka hostiteľskej krajiny môžu viesť k prehlbovaniu kontaktov iba vo vnútri komunity, čo môže prehlbovať prípadnú sociálnu exklúziu prisťahovalcov. Dôležité je venovať sa mladej generácii. Deti z radov prisťahovalcov navštevujú školy spolu so slovenskými deťmi, čo na jednej strane podporuje ich integráciu, ale na strane druhej je dôležitá aj schopnosť

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

a ochota slovenských detí akceptovať medzi sebou vrstovníkov iného náboženstva alebo rasy. Neochota detí prijať nových spolužiakov iného etnika, náboženstva alebo rasy do kolektívu môže viesť k nezájmu detí imigrantov o štúdium a napokon vyústiť do sociálnej marginalizácie, i prípadných sociálno-patologických javov. V neposlednom rade môže viesť k prehlbovaniu nenávisťi voči kultúre domácej spoločnosti a väčšiemu upnutiu sa na vlastnú komunitu a náboženstvo, čo je len živnou pôdou pre vznik populizmu založeného na odpore voči imigrantom.

V rámci individuálnych rozhovorov bola s témou dodržiavania tradícií v novom prostredí úzko spätá aj otázka spolunažívania s miestnymi obyvateľmi a prípadné prejavy xenofóbie alebo rasizmu. Predpokladom harmonickej koexistencie nie je len rešpektovanie kultúry autochtónnej spoločnosti zo strany imigrantov, ale rovnako akceptovanie prisťahovalectva domácim obyvateľstvom. Osobné skúsenosti s otvoreným rasizmom alebo nepriateľstvom voči cudzincom uviedlo len niekoľko respondentov, a to rôznej národnosti a náboženstva. Nepriateľstvo indikované výlučne z náboženskej podstaty medzi moslimskými respondentmi zaznamenané nebolo. Aj keď časť respondentov, najmä z ázijských krajín, vyjadrila osobnú skúsenosť s rasizmom, nevnímajú ho ako generálnu vlastnosť slovenskej spoločnosti. Ako však z rozhovorov vyplynulo, určité predsudky voči cudzincom sa môžu prejavovať v inom než rasistickom poňatí. Vykonávaním určitých profesií vystupujú ako konkurencia domácej pracovnej sile. V budúcnosti by sa mohli práve pre tento dôvod rozšíriť predsudky voči prisťahovalcom, najmä ak budú ochotní pracovať za nižšiu mzdu než domáci pracovníci. Tento predpoklad môže nadobudnúť reálnejšie kontúry, ak ponuka pracovnej sily cudzincov bude rásť rýchlejšie než dopyt po nej.

Absenciu otvoreného násillia voči moslimom s trvalým pobytom na Slovensku je možné vysvetliť aj pomerne neutrálnym postojom domácej verejnosti voči tejto komunite. Aj medzi domácim obyvateľstvom sa nájdu jednotlivci, ktorí vnímajú moslimov stereotypne ako agresívnych ľudí, ktorí sa nevedia prispôbiť, dokonca ako teroristov (Vašečka 2009:

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

76), ale niektoré kvantitatívne výskumy potvrdzujú, že mladá generácia obyvateľov SR vníma moslimov, resp. alochtónne menšiny pozitívnejšie než príslušníkov autochtónnych menšín – Maďarov a Rómov (Gallová-Kríglerová, Kadlečíková 2009). Pozitívny pohľad na prisťahovalcov u mladej generácie však vychádza z absencie osobnej skúsenosti s príslušníkmi nových menšín, preto nemožno vylúčiť postupnú zmenu takéhoto postoja. Táto domnienka vychádza z diachrónneho porovnania názorov u mladých ľudí v priebehu dvoch rokov. Ladislav Macháček porovnával názory ľudí okrem iného aj na migrantov v 2005 a 2007. Podľa záverov jeho výskumu v priebehu dvoch rokov stúpol počet stredoškolákov s negatívnym postojom k prisťahovalcom (Macháček 2007). A hoci Slovensko nepatrí medzi tradičné prisťahovalecké štáty, v roku 2009 si takmer jedna tretina mladých ľudí (31,5 percent) myslela, že na Slovensku žije veľa migrantov (Macháček 2009).

Islam v exkluzívnom postavení

Obmedzovanie prieniku islamu do autochtónnych európskych spoločností je v európskych krajinách identifikovaný na viacerých úrovniach. Spravidla ide o rôzne zákony, normy, nariadenia, ktoré prinášajú úpravy pracovného práva nerešpektujúce prestávky na modlenie alebo pracovné voľno počas moslimských sviatkov, zákaz týrania zvierat pre prípad tradičných rituálov, zákaz náboženských symbolov na verejných miestach (Klausen 2006: 140), alebo zasahujú do procesu získavania stavebného povolenia s cieľom zamedziť výstavbe mešít alebo minaretov. Mešity totiž nemajú len náboženský význam, ale definujú sa aj ako centrá vzdelávania a sociálnej pomoci, ktoré tvoria sociálne štruktúry moslimského spoločenstva (Topinka 2007). V neposlednom rade sa mešity stali i miestom stretávania militantných moslimov.

Reštrikčné opatrenia neobmedzujú len rozvoj moslimských tradícií, dotýkajú sa aj iných importovaných kultúr, dokonca aj domácich obyvateľov, pokiaľ je ich konanie založené na náboženských tradíciách. Hoci v prípade Slovenska náboženská sloboda vyplýva z ústavy, je postavenie vyznávačov islamu v porovnaní s ostatnými náboženskými

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

skupinami v exkluzívnom postavení. Exklúzia vyznávačov islamu sa prejavuje tak na úrovni miestnej samosprávy, ako aj na republikovej úrovni. Jedným z mediálne najviac prezentovaných problémov moslimom na úrovni obce, resp. mesta je niekoľko rokov neúspešné úsilie moslimskej komunity získať povolenie na výstavbu mešity na území Bratislavy. Spoločenstvo naráža na odpor predstaviteľov miestnej samosprávy (Sudor 2010). Slovenská republika tak ostáva jedinou krajinou v Európskej únii, ktorá na svojom území nemá postavenú ani jednu mešitu.

Diskriminácia vyznávačov islamu je na Slovensku ukotvená aj v zákone. Novelizáciou zákona o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností z roku 2007 sa Slovenská republika zaradila medzi štáty s najprísnejšou normou v Európe (Zákon 308/1991). Paradoxné je, že spoluautor (Ján Podmanický) legislatívnej úpravy pochádzal aj z radov poslancov ľavicového Smeru-SD, hoci sociálno-demokratické strany sa v západnej Európe stavajú k moslimom tradične ústretovejšie, než konzervatívne alebo kresťansko-demokratické stranícke formácie. Štát na registráciu novej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti na Slovensku v súčasnosti vyžaduje podpisy 20.000 plnoletých členov s trvalým pobytom na území Slovenska a štátnym občianstvom (čl. 11). Zároveň však priamo vymenováva 18 registrovaných cirkví, ktoré podľa článku 22 toho istého zákona v deň registrácie túto podmienku splniť nemuseli, napriek tomu, že niektoré z nich rovnako nedisponujú predpísaným počtom členov. Nevylučujem preto domnienku, že zákon bol prijatý účelovo, aby obmedzil právo združovania a právo na vierovyznanie konkrétnej náboženskej skupine. Zástupca Slovenskej národnej strany v Národnej rade SR pri zdôvodnení podpory zákona svoje pohnútky pomenoval priamo: *„Bol ohlásený návrh na registráciu islamu, mám informácie, že sa aktivizuje aj scientologická cirkev na Slovensku. Politici musia na trendy v predstihu reagovať“* (Rafael Rafaj, citované podľa Uličianska 2007). Na porovnanie v Holandsku nepotrebovali cirkvi na ich registráciu v čase prijímanie slovenského zákona spĺňať žiadne špeciálne podmienky. V Poľsku žiadosť o zápis do registra cirkví musí podať najmenej 100 občanov, v Českej republike na získanie prvostupňovej registrácie, resp. právnej subjektivity cirkvi

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

stačí 300 podpisov, na získanie ďalších práv ich je potrebných 10.000. Napriek podaniu generálnej prokuratúry na ústavný súd kvôli presvedčeniu o diskriminačnom charaktere prijatej normy a porušení článku 24. Ústavy SR o slobode vyznania a viery, ústavný súd napokon podanie po troch rokoch odmietol. Islam tak na Slovensku nemá právnu subjektivitu vo forme náboženského spoločenstva. Moslimovia nemajú možnosť získať štátny príspevok, ich duchovných neplatí štát, nemôžu nadobúdať majetok, alebo zakladať organizácie charitatívneho rozmeru.

Tieto dva príklady predstavujú najmarkantnejšie prejavy obmedzenia práv príslušníkov moslimského spoločenstva žijúcich na Slovensku. Hoci sú za nimi výsledky činnosti konkrétnych poslancov alebo predstaviteľov miestnej samosprávy, obavy z prenikania islamu sa v predvolebných programoch slovenských politických strán neobjavili (2010 a skôr). Nielen problematika islamu ale ani medzinárodnej migrácie nepatria medzi prioritné ani stredne prioritné témy predvolebných programov. V programových dokumentoch niektorých politických strán sa pred voľbami 2010 objavili postoje k medzinárodnej migrácii v pozícii marginálnej témy (SDKÚ-DS, KDH, SNS, SMK), u niektorých téma medzinárodnej migrácie (HZDS-DS, Smer-SD) absolútne absentovala. Ak sa doteraz objavili zmienky o medzinárodnej migrácii, spravidla sa jednalo o otázku azylovej politiky a ochrany vonkajších hraníc schengenského priestoru, ale pohľady na prisťahovaleckú alebo integračnú politiku sú skôr výnimkou než pravidlom (viac Štefančík 2010b). Ani islam ani medzinárodná migrácia nepatria medzi preferované témy medzistraníckej diskusie. Napriek tomu existujú určité izolované vyjadrenia politických lídrov, ktoré odhaľujú postoj politických strán k vyznávačom islamu. Protimenšinovou politikou sa prezentuje predovšetkým Slovenská národná strana. Hoci je jej politika zameraná primárne proti maďarskej a rómskej menšine, negatívne stanoviská prezentuje aj vo vzťahu k moslimom. Téma „islamizácie Európy“ sa v jej tlačových vyhláseniach objavuje vo vyššej intenzite najmä od roku 2011, SNS dokonca samu seba považuje za prvú stranu, ktorá predstavila otázku prenikania islamu do Európy ako tému verejnej diskusie. V januári 2011 ústami prvého podpredsedu prezentovala SNS otvorenie témy

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

celospoločenskej diskusie o islame nasledovne: „*Musíme byť pripravení na to, aby sa vytvorili mechanizmy garancie, že sa na Slovensku raz nebude používať šarija na trestanie namiesto trestného zákona. SNS vždy bola a bude stranou, ktorá jednoznačne odmieta akékoľvek formy násilia a vždy bude dôsledne chrániť záujmy kresťanského Slovenska, ako aj Európy*“ (SNS: 2011b). Pomerne intenzívne bola SNS protimoslimsky naladená počas návštevy predsedu rakúskej strany FPÖ Heinz-Christiana Stracheho na Slovensku v júli 2011, kedy sa verbálne postavila proti „islamizácii Európy“ a proti vstupu Turecka do Európskej únie. Viaceré stanoviská SNS k tejto téme obsahujú jednostranné, tradične negatívne stereotypy o islame a moslimoch ako o ľuďoch, ktorí nedokážu akceptovať európsku kultúru. Téma islamu a boja proti „islamizácii Európy“ pravdepodobne bude v predvolebnej kampani k predčasným voľbám v marci 2012 tvoriť súčasť programových priorít Slovenskej národnej strany, aj keď s vysokou pravdepodobnosťou bude dominovať negatívny postoj k autochtónnym menšinám.

Popri SNS sa negatívne stereotypy objavujú pravidelne aj vo vyhláseniach predstaviteľov Občianskej konzervatívnej strany (OKS). Na rozdiel od SNS však medzi predstaviteľmi OKS neboli zaznamenané verbálne útoky smerom k autochtónnym menšinám. Hoci od svojho vzniku patrí OKS k subjektom s minimálnou podporou vo verejnosti a s lídrami so slabou rezonanciou vo verejnosti (a kvôli tomu ich neradím medzi populistov), vďaka spoločnej kandidátnej listine so stranou Most-Híd (na ktorej prevažovali kandidáti s maďarskou národnosťou) mala v Národnej rade SR od roku 2010 do predčasných volieb v marci 2012 štyroch poslancov. Jeden z nich (František Šebej – z OKS vystúpil po nevyslovení dôvery Ivete Radičovej v októbri 2011) obhajoval svoj postoj k islamu nasledovne: „*Ku kultúre, ktorá dovoľuje vlastným príbuzným ukameňovať ženu, pretože bola znásilnená iba preto, lebo nemá štyroch svedkov, ktorí by boli ochotní jej to dosvedčiť, nemôžem mať rešpekt ... Integrovali sa iba konkrétni ľudia. A tí sú pravdepodobne vo veľkej menšine*“ (Sudor 2007). Stereotypný postoj k islamu predstavila OKS už vo svojom predvolebnom programe v roku 2010 v časti zahraničná politika. Pohľad OKS na islam však nebol spojený s prísťahovalectvom, ale s medzinárodným

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

terorizmom. „*Islamizáciu a demontáž sekulárneho politického poriadku*“ predstavila ako argumenty zamietavého postoja OKS k prípadnému vstupu Turecka do Európskej únie (OKS 2010). Téma moslimskej migrácie smerom na Slovensko v predvolebnom programe absentovala.

Na príkladoch vyhlásení predstaviteľov oboch strán je evidentné, že tieto stráncke formácie definujú islam ako jednoliaty celok bez ochoty akceptovať vnútornú rozmanitosť islamu. Moslimovia sú vnímaní cez a priori kategórie „oni“, „tí druhí“, „tí, ktorí sa nechcú prispôbiť“, „tí, ktorí znamenajú nebezpečenstvo pre domáce obyvateľstvo“, prípadne sa na moslimov nazerá ako na teroristov. Obe politické strany však nemajú väčšiu podporu medzi voličmi. OKS je ako strana trvalo mimo parlamentu (v prieskumoch dosahuje podporu pod jedno percento) a SNS sa vo voľbách 2010 ocitla tesne nad prahom zvoliteľnosti. Rezervované postoje k islamu sa objavujú aj vo vyhláseniach kresťanských demokratov. Už v úvode bol predstavený výrok Daniela Lipšica o obmedzení imigrácie z odlišných kultúrnych regiónov, ale svoj rezervovaný postoj vyjadrujú aj odmietaním vstupu Turecka do Európskej únie. Predpokladám, že v budúcnosti to bude práve KDĽ, ktoré bude popri SNS artikulovať negatívny postoj k moslimom.

Záver

Z uvedeného textu vyplýva, že napriek rastúcemu úspechu pravicových populistických formácií v krajinách západnej Európy, na Slovensku zatiaľ nie sú vytvorené podmienky pre vznik islamofóbneho populizmu. Dôvody sú predovšetkým nízky počet moslimov žijúcich na Slovensku a ich vysoká miera ochoty integrovať sa do autochtónnej spoločnosti. Potvrdila sa téza, že ani na Slovensku nemožno vnímať islam len ako ucelený celok, ale je potrebné brať do úvahy jeho vnútornú rozmanitosť, napr. z hľadiska etnického a národnostného pôvodu moslimov alebo miery religiozity. K slovenskému moslimskému spoločenstvu totiž nepatria len prisťahovalci z arabských krajín, ale aj moslimovia pochádzajúci z európskych štátov a v neposlednom rade i domáci konvertiti.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Na základe predstaveného kvalitatívneho výskumu možno konštatovať, že prisťahovalci z radov moslimov akceptujú tradície a obyčaje slovenskej spoločnosti, ako aj právny a politický poriadok. Odlišná miera religiozity a s ňou súvisiace dodržiavanie zásad islamu nie je u každého jednotlivca (podobne ako v iných náboženstvách) rovnaká. Tento fakt spôsobuje, že mnohí moslimovia udržiavajú len minimálny kontakt s pôvodnou kultúrou. Akceptovali kultúru hostiteľskej spoločnosti, uzavreli manželstvá s miestnymi obyvateľmi, doma sa dorozumievajú hlavne v slovenskom jazyku a svoje deti vychovávajú v kontexte tradícií autochtónnej spoločnosti. Slovenská verejnosť si moslimov systematicky nevšíma, a to aj z dôvodu málo výraznej artikulácie ich požiadaviek smerom na miestnu samosprávu alebo štátnu správu.

Z uvedeného textu ďalej vyplýva, že islam a moslimovia žijúci na Slovensku spravidla nie sú témou politických diskusií, aj keď sa objavujú návrhy alebo už aj konkrétne opatrenia na eliminovanie kultúrnych práv členov moslimskej komunity. Konkrétne príklady sa prejavili tak na úrovni samosprávy (v odmietavom stanovisku k výstavbe mešity v hlavnom meste), ako aj na republikovej úrovni, a to v diskriminačnom zákone o cirkvách, ktoré bráni moslimom žijúcim na Slovensku stať sa registrovanou náboženskou skupinou a získať tak možnosť uchádzať sa o štátny príspevok na svoju činnosť. Spomedzi straníckych subjektov otvára tému spolužitia s vyznávačmi islamu najmä Slovenská národná strana a Občiansko-konzervatívna strana, hoci stereotypy o moslimoch sa sporadicky objavujú aj v izolovaných vyhláseniach iných politických strán.

Hoci pre súčasné Slovensko platí predpoklad minimálnych podmienok pre vznik islamofóbneho populizmu, nemožno vylúčiť jeho výskyt v budúcom období. Konfliktné regióny susediace s Európskou úniou tvoria významný rezervoár budúcich utečencov. Nárast celkového počtu moslimov v západoeurópskych štátoch sa predpokladá aj vďaka ich vyššej natalite. Moslimovia si aj na Slovensku vytvárajú sociálne siete, ktoré tvoria dôležitý priťahujúci impulz zahraničnej migrácie. Dôležitý faktor medzinárodnej migrácie tvoria samozrejme aj ekonomické pull faktory. Nemožno preto predpokladať, že Slovenská

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

republika ako členských štát Európskej únie ostane mimo týchto trendov.

V európskych krajinách s vysokým počtom prisťahovalcov je bežne prezentovaný mýtus o „kradnutí“ práce cudzincami. V prípade vyššieho počtu na Slovensku pracujúcich cudzincov, či vysokej nezamestnanosti imigrantov, môže aj slovenská verejnosť podľahnúť zjednodušeným návodom pravicových populistov, ako riešiť sprievodné problémy medzinárodnej migrácie. Napokon, negatívny vzťah k moslimom by sa mohol zintenzívniť, ak by sa preukázalo aktívne pôsobenie teroristických buniek militantných moslimov aj na území Slovenska.

Literatura

Allen, C. 2009. Das erste Jahrzehnt der Islamophobie. In: Bunzl, J. – Hafed, F. (eds.): Islamophobie in Österreich. Innsbruck, Wien, Bozen: Studienverlag, s. 13-33.

Ash, G. T. 2007. Der Islam in Europa. In: Chervel, T. – Seeliger, A. (eds.): Islam in Europa. Frankfurt am Main: Suhrkamp-Verlag, s. 30-54.

Demografické údaje Štatistického úradu Slovenskej republiky. 2011.

Decker, F. 2006. Die populistische Herausforderung: Theoretische und ländervergleichende Perspektiven. In: Decker, F. (ed.): Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv? Wiesbaden: VS Verlag, s. 9-32.

FPÖ. 2011. Parteiprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs. Dostupné na: <http://www.fpoe.at/dafuer-stehen-wir/partei-programm> (17.10.2011).

Gallová-Kríglerová, E., Kadlečíková, J. et al. 2009. Kultúrna rozmanitosť a jej vnímanie žiakmi základných škôl na Slovensku. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti.

Hafez, F. 2010. Islamophober Populismus: Moschee- und Minarettbauverbote

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

österreichischer Parlamentsparteien. Wiesbaden: VS Verlag.

Hartleb, F. 2006. Rechts- und Linkspopulismus im westeuropäischen Vergleich – Zur strukturellen und inhaltlichen Bestimmung eines eigenständigen Parteitypus. In: Backes, U. – Jesse, E. (eds.): Gefährdungen der Freiheit. Extremistische Ideologien im Vergleich. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, s. 105-145.

Havlík, V. 2011. Život a smrt pravicově-populistických stran v severní Evropě. In: Rexter, Vol 2011, No. 1.

Klausen, J. 2006. Europas muslimische Eliten. Wer sie sind und was sie wollen. Frankfurt am Main: Campus Verlag.

Kohlstruck, M. 2008. Rechtspopulismus und Rechtsextremismus. Graduelle oder qualitative Unterschiede? In: Faber, R. – Unger, F. (eds.): Populismus in Geschichte und Gegenwart. Würzburg: Verlag Königshausen & Neumann, s. 211-230.

Kopeček, L. 2005. Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku. Brno: CDK.

Lenč, J. 2008. Niektoré špecifické aspekty islamského spoločenského a politického života. In: Mládež a spoločnosť, No. 3, Vol. 14, s. 48-66.

Lenč, J. 2011. Islam a moslimskí migranti na Slovensku a v Európe. In: Štefančík, R. – Lenč, J. (eds.): Migračná politika národných štátov. Trnava: Slovenská spoločnosť pre regionálnu politiku, s. 34-62.

Macháček, L. 2007. Polarizácia politickej orientácie stredoškolákov na Slovensku. In: Slovenská politologická revue, Vol. VII., No. 4, s. 50-76.

Macháček, L. 2010. Slovenskí študenti ako prví vo voľbách do Európskeho parlamentu 2009. Trnava: UCM.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Macháček, L. 2011. Ako sa máte Maďari na Slovensku? Trnava: UCM.

Marušiak, J. 2006. Fenomén strany Smer: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou. In: Stredoevropské politické studie, Vol. VIII., No. 1., s. 19-55.

Mesežnikov, G. 2008. National populism in Slovakia: actors, issues, strategies. In: Mesežnikov, G. – Gyarfášová, O.: National Populism in Slovakia. Bratislava: IVO, s. 7-34.

MIPEX - Migrant Integration Policy Index. 2011. Údaje dostupné na <http://www.mipex.eu> (Overené 7.5.2011).

Meyer, T. 2005. Populismus. Anmerkungen zu einem bedrohlichen Modernisierungsrisiko in Europa. In: Hofmann, A. Thadden, von R. (eds.) Populismus in Europa - Krise der Demokratie? Göttingen: Wallstein Verlag, s. 13-18.

Moreno, L. 2010. Fearing the Future: Islamophobia in Central Europe. In: The New Presence, No. 4, Vol. Autumn/2010, s. 73-80.

Mudde, C. 2006. Politischer Extremismus und Radikalismus in Westeuropa. In: Backes, U. –Jesse, E. (eds.): Gefährdungen der Freiheit. Extremistische Ideologien im Vergleich. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, s. 87-104.

OSK. 2010. Slovensko pre všetkých. Volebný program OKS. Dostupné na: http://www.oks.sk/upload/doc/OKS_2010.pdf (Overené 19.10.2011).

Pew Research Center's Forum on Religion & Public Life. 2011. The Future of the Global Muslim Population. Projections for 2010-2030. January 2011. Dostupné na: <http://features.pewforum.org/FutureGlobalMuslimPopulation-WebPDF.pdf> (Overené 8.5.2011).

Runnymede Trust, The. 1997. Islamophobia: a challenge for us all. The Runnymede Trust.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Dostupné na: <http://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamopho-bia.pdf>
(Overené 10.5.2011).

SNS. 2011a. Ján Slota: Ideálne by bolo Cigánom vytvoriť samostatný štátny útvar.

Dostupné na: <http://www.sns.sk/aktuality/jan-slota-idealne-by-bolo-ciganom-vytvorit-samostatny-statny-utvar> (Overené 17.10.2011).

SNS. 2011b. Andrej Danko: Islam je vážna téma, ignorujme ju a našim deťom sa to

vypomstí. Dostupné na: <http://www.sns.sk/aktuality/andrej-danko-islam-je-vazna-tema-ignorujme-ju-a-nasim-detom-sa-to-vypomsti> (Overené 8.5.2011).

Smolík, J. 2011. Krajne pravicové politické strany v Českej republike: heterogenita, spolupráca, konkurencia. In: Slovenská politologická revue, Vol. 11, No. 1, s. 99-111.

Spier, T. 2006. Populismus und Modernisierung. In: Decker, F. (ed.): Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv? Wiesbaden: VS Verlag, s. 33-58.

Sudor, K. 2007. František Šebej: K islamu nemôžem cítiť žiadnu úctu. In: sme.sk.

Dostupné na: <http://www.sme.sk/c/3278358/frantisek-sebej-k-islam-nemozem-citit-ziadnu-uctu.html> (Overené 8.5.2011).

Sudor, K. 2010. Mešity majú cestu zarúbanú. In: sme.sk. Dostupné na:

<http://www.sme.sk/c/5571582/mesity-maju-cestu-zarubanu.html> (17.10.2011).

Štefančík, R. 2010a. Integračný proces očami cudzincov. In: Sociálne a politické analýzy, číslo 1, ročník 4, s. 39-66.

Štefančík, R. 2010b. Prenikanie témy migrácie do politiky straníckych subjektov v Českej republike a na Slovensku. In: Studia Politica Slovaca, No. 1, Vol. III., s. 3-22.

Rexter – Časopis pro výzkum radikalismu, extremismu a terorismu

Vydání: 02/2011 | Více na www.rexter.cz

Topinka, D. (ed.) 2007. Integrační proces muslimů v České republice – pilotní projekt. Ostrava: VeryVision.

Uličianska, Z. 2007. Chcú zastaviť malé cirkvi. In: Denník Sme, 5.2.2007

Thränhardt, D. 2003. Der Nationalstaat als migrationspolitischer Akteur. In: Thränhardt, D. – Hunger, U. (ed.): Migration im Spannungsfeld von Globalisierung und Nationalstaat. Leviathan Sonderheft 22/2003, Wiesbaden: VS-Verlag, s. 8-34.

Ústav pre vzťahy štátu a cirkví. On: <http://www.duch.sk> (Overené 3.2.2011).

Williams, M. H. 2010. Can Leopards Change Their Spots? Between Xenophobia and Trans-ethnic Populism among West European Far Right Parties. In: Nationalism and Ethnic Politics, No. 16, s. 111–134.

Zákon o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností, 308/1991 Zb.